

Ринок екострахування в контексті екологічного імперативу глобалізації

У роботі досліджено проблеми становлення ринку екологічного страхування в умовах глобалізації економіки. Проаналізовано механізми формування ринку екострахування. Запропоновано шляхи його розвитку.

ринок, екологічне страхування, правовий механізм, інформаційне поле

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний процес формування ринкових відносин супроводжується потужним техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище (НПС). Прямі втрати, пов'язані з техногенними аваріями і хронічними захворюваннями від забруднення НПС, складають тільки в Україні 4-6% валового національного продукту. Збитки від однієї надзвичайної ситуації (НС) інколи можуть перевищувати мільярд доларів. Відшкодування збитків в таких розмірах та витрати на ліквідацію наслідків НС природно неможливо покрити за рахунок бюджету, і це негативно впливає на економіку держави.

Особливої актуальності набувають проблеми охорони НПС, формування стійкого соціально-економічного та екологічного розвитку країни, поліпшення якості життя усього людства. Активне вирішення даних проблем передбачає достатнє фінансово-економічне забезпечення заходів з прогнозування та попередження, ліквідації та мінімізації наслідків НС. Основним джерелом фінансування заходів з попередження НС, подолання наслідків та компенсації збитків є національний прибуток, окрім того в Україні значно зростає частка фінансування даних заходів за рахунок страхових компаній, міжнародних організацій.

На сьогоднішній день проблема формування системи відносин між страховиком і страхувальником щодо запобігання збитку та його відшкодування у випадку аварійного забруднення НПС залишається не вирішеною. Розв'язанням даної проблеми пов'язана із пошуком ефективних шляхів компенсації збитків, завданих НС, де особливої актуальності набуває проблема розвитку ринку екологічного страхування загалом і системи страхування від НС, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми котрим присвячується означена стаття. За даними Державної комісії із врегулювання ринків фінансових послуг [3] страховий ринок в Україні є найрозвиненішим сектором ринку небанківських фінансових послуг України і становив майже 83,2% загального обсягу активів цього сектора.

Загальною тенденцією ринку страхових послуг є постійне збільшення кількості установ та розширення спектру фінансових послуг. Це, у свою чергу, сприяє зростанню попиту споживачів на фінансові послуги. Державний реєстр фінансових установ налічує 446 зареєстрованих страхових фінансових установ станом на 01.01.08р. Починаючи з 2005 року ринок фінансових послуг формується під впливом росту наступних макропоказників [4]: 1) темпи приросту реального ВВП порівняно з попереднім роком становили 2,4% (у 2005 р.); 2) номінальний ВВП зріс також

порівняно з попереднім роком на 1434 грн.; 3) темпи приросту номінального ВВП порівняно з попереднім роком становили 22% (у 2005 р.).

Номінальні доходи населення в 2005 р. збільшились на 38,4%. Причому номінальні наявні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, збільшились на 36,4%, а реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактора, — на 20,1%. Витрати населення збільшились на 33,8%, приріст заощаджень — на 6,0%, або на 32 956 млн. гривень. Індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2005 р. становив 110,3% (у 2004 р. — 112,3%) [3, 7].

За цей період Україна набула статусу держави з ринковою економікою. Проте сама ринкова економіка не забезпечить належних результатів від намічених реформ народного господарства, а ще й загострить нові проблеми, пов'язані із матеріаломісткістю та енергоємністю основних галузей економіки. До того ж враховуючи думку фундатора теорії маркетингу – Філіпа Котлера [11], що у процесі маркетингової діяльності необхідно здійснювати знешкодження відходів хімічних і ядерних виробництв, зниження небезпечного рівня ртуті у водах морів і океанів, вмісту ДДТ та інших хімічних забруднювачів у ґрунтах та продуктах харчування, доцільно проводити не тільки екологізацію маркетингу, а й усієї економіки. Цей комплекс проблем виходить за межі однієї держави і стосується суспільства в цілому, тому набуває глобальних рис. Глобалізація у формі міжнародного переплетіння національних економік несе як прогресивні, так і регресивні наслідки. Отже, за умов обмеженості природних ресурсів та неможливістю НПС поглинати відходи і нейтралізувати негативні виробничі впливи формується поняття екологічного імперативу ринкової економіки [10]. Так, в умовах загострення економічної кризи Україна немає достатніх коштів, щоб ліквідувати її наслідки, тим більше, щоб фінансувати природоохоронні і ресурсо-зберігаючі заходи.

Однак, надалі невід'ємним правом людини залишається право мешкати поза забрудненим НПС. Найпотужніші за останні 40-років катастрофи у Сівесо (Італія, 1976р.), Бхопалі (Індія, 1984р.), Чорнобилі (Україна, 1986р.), Ексзоні Валдесі (США, 1989р.) започаткували розуміння господарської діяльності людини як потенційної небезпеки для життя та здоров'я людства. У 21-ому столітті суттєво зросла захворюваність, викликана різними забрудненнями повітря, водних, лісових і земельних ресурсів. Виконуючи зобов'язання Конвенції Ріо-92, уряди багатьох країн ухвалили закони, що регулюють питання відповідальності та компенсацій за забруднення [6]. Було встановлено жорсткий контроль за дотриманням превентивних заходів виробниками, постачальниками, перевізниками, власниками місць зберігання забруднювальних речовин. Національні законодавства та міжнародні угоди покладають безумовну відповідальність за викиди небезпечних речовин у НПС за принципом „забруднювач платить”. При цьому заподіювач шкоди повинен компенсувати не лише прямі втрати, а й витрати на очищення забруднених водойм та ґрунту.

Формулювання цілей статті. Основною ціллю даної роботи є вивчення та аналіз ринку екологічного страхування, пошук ключових проблем та тенденцій його розвитку, запровадження принципу безумовної відповідальності за шкоду довкіллю, заподіяну будь-якими суб'єктами підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів. Варто зазначити, що внаслідок формування ринкових відносин суттєво знижується відповідальність суб'єктів господарювання за забруднення НПС. Відсутність в Україні екологічної експертизи приватизаційних проектів призводить до зниження вартості об'єктів, що приватизуються, і значно підвищує ступінь екологічного ризику в країні, адже це створює вигідні умови для експорту в Україну екологічно небезпечних підприємств, технологій, екологічно

забрудненої продукції. Тому, як один з елементів механізму перебудови ринкової економіки, можна запропонувати екологічне страхування.

Даний вид страхування є певною системою відносин, що виникають в процесі антропогенної (виробничої) діяльності, між страховиком і страхувальником щодо запобігання збитку та його відшкодуванню у випадку аварійного забруднення НПС [1].

В основу екологічного страхування покладено формування страхових фондів для попередження НС; відшкодування збитків, заподіяних юридичним і фізичним особам внаслідок забруднення НПС; забезпечення умов проживання населення і функціонування підприємств всіх форм власності в зонах, де існують екологічні порушення. Суб'єктами екологічного страхування можуть бути фізичні та юридичні особи, а в якості об'єкта екологічного страхування можна розглядати будь-який екологічний ризик забруднення НПС та потенційного економічного збитку, що був спричинений забрудненням виробничими, побутовими та іншими відходами, транспортними засобами, а також забрудненням при: 1) розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, введенні в дію і експлуатації підприємств, споруд і інших об'єктів; 2) застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин і інших препаратів; 3) використанні і створенні нових біологічно активних речовин і предметів біотехнології; 4) дії акустичних, електромагнітних, іонізуючих і інших шкідливих фізичних чинників; 5) викидах радіоактивних речовин; 6) транзитному транспортуванні і розміщенні на території України екологічно небезпечних матеріалів як вітчизняного, так і імпортного виробництва; 7) проведенні фундаментальних і прикладних наукових розробок, впровадженні імпортного устаткування з підвищеною екологічною безпекою.

Проте збитки, спричинені техногенними аваріями і катастрофами, можуть бути великими, світова практика екологічного страхування використовує лімітування цивільної відповідальності за заподіяну шкоду.

На основі останніх досліджень ринку екологічного страхування було виявлено, що страховики обмежують максимальну відповідальність грошовою сумою та періодом часу. Ліміти компенсацій, що надаються, не влаштовують підприємства-забруднювачі, оскільки вони є нижчими від реально необхідних. У зв'язку з цим висока вартість страхування не дозволяє застрахуватися з великими лімітами.

Ліміти відповідальності, що надаються в Європі, не перевищують 20 млн. дол., Лондонський ринок надає покриття до 170 млн. дол. [8]. Для порівняння шкода навколишньому середовищу від експлуатації Бхопальського заводу в Індії досягла понад 300 млн. дол., а у зв'язку з численними людськими жертвами влада індійського штату Мадхия-Прадеш подала позов на суму в 3 млрд. дол.

Враховуючи той факт, що переважна більшість страховиків України мають низький рівень платоспроможності, необхідно застосовувати перестрахування цих ризиків за межами нашої країни, бо страхові платежі у випадку перестрахування спрямовуються за кордон. Проте у разі настання страхової події компенсація збитків здійснюється із закордонних джерел, що сприяє збільшенню іноземних інвестицій.

Останнім часом Україна почала приділяти більше уваги проблемам фінансового забезпечення екологічної політики. Відповідальність за забруднення довкілля встановлено багатьма чинними законодавчими актами, якими закладено основи обов'язкового страхування, наприклад, при транспортуванні небезпечних речовин та експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки. Це можна вважати принципом запровадження в Україні суворої відповідальності за забруднення довкілля та стимулюючим фактором формування екологічного страхування.

Екологічне страхування, як зазначено в роботі [1] - це різновид страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної

небезпеки у зв'язку з імовірним аварійним забрудненням ними довкілля та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, який передбачає часткову компенсацію збитків потерпілим.

Відомо декілька ефективних механізмів формування екологічного страхування: економічний, інформаційний, правовий, регуляторний.

Запровадження економічних механізмів в екології повинно бути направлено на реалізацію головного принципу: немаксимізація прибутків підприємств, а досягнення стійкого розвитку шляхом збалансованого природокористування так, щоб розвиток матеріального виробництва в будь-якому регіоні забезпечував стійкість екосистем. Економічні важелі збереження здорового природного середовища різноманітне та включає в себе такі головні аспекти:

- а) державне фінансування заходів з охорони природи;
- б) ліцензування.

Екологізація економіки передбачає подолання усталених уявлень про виробничі процеси в системі ресурси - технологія і, отже, має здійснюватись на засадах [9]:

- формування правових і організаційних умов для раціонального природокористування;
- створення науково-технічного потенціалу для переорієнтації економіки на ресурсозберігаючі технології;
- зміна основних напрямків суспільного виробництва, культури споживання;
- створення замкнених виробничих циклів, надання пріоритетності безвідходним технологіям;
- упорядкування системи обліку виробництва продукції з урахуванням вартості природних ресурсів.

Інформаційний механізм включає в себе формування стійкого інформаційного поля для населення, підприємств, держави про екологічні загрози шляхом видання різноманітних проспектів, брошур, розміщення інформації на тематичних сайтах в Інтернеті.

Основою правового механізму формування ринку екологічного страхування є законодавство про охорону навколишнього середовища. Загалом Закон України „Про охорону навколишнього середовища” є першим серйозним досвідом застосування в Україні ринкового механізму вирішення екологічних проблем.

Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" передбачає запровадження екологічних напрямків страхування. Зокрема, видами обов'язкового страхування передбачені [2]:

- ст. 7.12 "страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту";
- ст. 7.14 "страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру";
- ст. 7.15 "страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою";
- ст. 7.20 "страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів" безпосередньо зачіпають страхування екологічних ризиків.

Регуляторний механізм формується відповідним нормативно-правовим забезпеченням: накази; постанови; інструменти; методики. Сьогодні юридичні гарантії відшкодування збитків, завданих забрудненням довкілля та зниження якості природних ресурсів не забезпечені цим механізмом належним чином

Інтерес держави у запровадженні та розвитку екологічного страхування полягає в тому, що резерви держави перестають бути єдиним джерелом покриття збитків, пов'язаних з техногенними аваріями та катастрофами за шкоду, завдану життю та здоров'ю громадян, майну юридичних і фізичних осіб, стану довкілля тощо. Запровадження системи страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання на об'єктах підвищеної небезпеки, держава зменшує тиск на державний і місцевий бюджети, посилює відповідальність господарюючих суб'єктів на цих об'єктах за можливі негативні наслідки їх діяльності.

Особливий інтерес до екологічного страхування мають самі суб'єкти господарювання, оскільки у разі настання техногенних НС, підприємства, які є об'єктами підвищеної небезпеки, не володіють відповідними фінансовими ресурсами щоб відшкодувати збитки постраждалим і відновити своє власне виробництво. Екологічне страхування полегшує їм виконання цих завдань. З іншого боку, громадяни-власники, будучи охоплені цим видом страхування, отримують гарантії захисту власного майна, а за умови настання страхової події — забезпечення відновлення своїх прав. Інтерес населення полягає у забезпеченні відносного збереження умов життєдіяльності та здоров'я людей. Інтерес страховика полягає у здатності таким чином організувати страхування екологічних ризиків, щоб затрати на попередження настання страхових подій та виплати, пов'язані зі страховими подіями, не перевищували страхових премій за цим видом страхування.

Страхування відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища найбільш ефективно захищає інтереси підприємств по отриманню прибутків, суспільства по захисту здоров'я людей та держави через створення сприятливого інвестиційного клімату, гарантій податкових надходжень та соціальну стабільність. В тому числі страхування екологічних ризиків в Україні не набуло поширення, основною причиною цього є невідповідність законодавства.

Отже, розвиток ринку екологічного страхування гальмується слабкими можливостями добровільного страхування, відсутністю надійних та загальноприйнятих методик оцінки ризику та розрахунку можливої шкоди, низькою потужністю самого ринку, що не дає змоги здійснювати страхування небезпечних та великих за величиною екологічних ризиків.

Страхування може здійснюватися на добровільній та обов'язковій формі. Обов'язкове страхування дає найбільший результат тоді, коли воно ґрунтується на узагальненні та аналізі практики добровільного. За умов відсутності в Україні потужного ринку добровільного страхування встановлення обов'язкової форми може не дати очікуваного ефекту.

Головну увагу треба зосередити не на обов'язковості страхуванні, а на формуванні стимулів до фінансового забезпечення зобов'язань з компенсації збитків від НС технологічного і природного характеру. Найбільш доступним та зручним для контролю, як стверджує [5], способом підтвердження платоспроможності суб'єктів господарювання є страхування відповідальності.

Проблема полягає у складності визначенні умов страхування та ризиків, що страхуються, і викликана тим, що ризики, які призводять до забруднення НПС, нині ніхто не в змозі точно оцінити. Страхування відповідальності за шкоду, заподіявану навколишньому середовищу, базується сьогодні на таких умовах [8]:

– компенсувати страхувальникові усі суми, присуджені за законом постраждалим третім особам у зв'язку з настанням страхового випадку. До суми компенсацій вносяться також судові витрати;

– страхуванням покриваються лише випадкові забруднення. Навмисні дії або помилки, які можуть збільшити ймовірність шкоди третім особам, страхуванням виключаються;

– суми штрафів не включаються у страхове покриття.

Таким чином, ми бачимо крайню необхідність запровадження таких чинників в екологічне страхування: посилення позитивного впливу господарської діяльності на стан екосистем; ситуацій, які зумовлюють глобальні зміни в довкіллі; зменшення кількості техногенно-екологічних аварій та катастроф, ядерних інцидентів; вирішення проблеми зберігання та знешкодження екологічно небезпечних відходів; відсутність об'єктів та видів діяльності, які є джерелами підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища і, як наслідок, для життєдіяльності та здоров'я людини тощо.

Отже, основою майбутніх досліджень є комплексний розвиток екологічного страхування в Україні, що дасть змогу:

- скоротити бюджетні витрати на ліквідацію аварійних та надзвичайних ситуацій;
- підвищити матеріальну відповідальність підприємств і зацікавленість місцевих органів влади у мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище;
- забезпечити цільове використання коштів, які спрямовуються на ліквідацію та попередження екологічного забруднення;
- посилити контроль за потенційно небезпечними видами діяльності та підняти вимоги екобезпеки.

Висновки і перспективи останніх досліджень. Аналіз ринку екологічного страхування показав, що даний ринок перебуває на стадії формування, є перспективним і потребує розробки ефективних механізмів його формування.

Так, правовий механізм є недосконалим, економічний потребує подолання старих уявлень про виробничі процеси в системі ресурси-технології, регуляторний невідкріплений достатнім нормативно-правовим забезпеченням, а інформаційний – практично відсутній.

У даній роботі обґрунтовується необхідність розвитку механізмів ринку екологічного страхування шляхом створення стійкого інформаційного поля для населення, підприємств, держави; необхідністю в удосконаленні правового та регуляторного механізмів і досягнення розвитку підприємств шляхом збалансованого природокористування так, щоб розвиток матеріального виробництва забезпечував стійкість екосистеми.

Перспективою подальших досліджень є розробка ефективних механізмів формування ринку екологічного страхування в Україні.

Список літератури

1. Бібліотека економіста: Страхова справа – Базилевич [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://library.if.ua/book/26/1815.html>. - Назва з титул. екрану.
2. Верховна рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Державна комісія із регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://www.dfp.gov.ua>.
4. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Екологічне страхування в Україні, основні шляхи та проблеми його становлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журнал.: <http://www.refine.org.ua/pageid-4105-1.html>.
6. Проблеми довкілля [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://www.refine.org.ua/pageid-12321.html>.

7. Романенко Є. Ринок страхування: тенденції та проблеми [Електронний ресурс] / Євген Романенко / – Режим доступу до журн.: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=426>
8. Страхування відповідальності за екологічне забруднення [Електронний ресурс] – Режим доступу.: <http://www.grinchuk.lviv.ua/book/15/677.html>
9. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України [Електронний ресурс] / В.М.Трегобчук // Вісник НАН України. — 2002. — №2 — Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.gov.ua/Portal/all/herald/2002-02/7.htm>.
10. Туниця Ю.Ю. Економіка і ринок: подолання суперечностей. /Ю.Ю.Туніця. — К.: Знання, 2006. — 314с.
11. Котлер Ф. Основы маркетинга / Филипп Котлер. Краткий курс [Пер.с англ.]. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. — 656 с.

В роботі досліджено проблеми становлення ринка екологічного страхування в умовах глобалізації економіки. Проаналізовано механізми формування ринка екострахування. Предложено пути его развития.

Problems of becoming of ecological insurance market are investigated in the paper. The mechanisms of forming of eco-insurance market are analyzed. The ways of its development are offered.